

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Β. ΓΑΛΑΝΑΚΗΣ

Ζωή όπως Τέχνη και Τέχνη όπως Ζωή:

Προσωπικός λόγος και ιστορική εμπειρία στο έργο του Ίωνος Δραγούμη

1. Πέραν της άδιαμφισβήτητης ύπαρξης της κοινῶς καλουμένης *ἀφηγηματικῆς σύμβασης*, ὅπου τὸ ἀφηγηματικὸ ὑποκείμενο λογίζεται ὡς μιὰ ἐντελῶς ἐξωτερικὴ καὶ διάφορη ἀπὸ τὸν συγγραφέα ποὺ τὸ ἐπινοεῖ συνθήκη, δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀρνηθεῖ τὸν ιδιάζοντα ρόλο τοῦ ἀτομικοῦ βιώματος κατὰ τὴ διαμόρφωση μιᾶς ἀφήγησης. Κι αὐτὸ γιατί εἶναι τὸ ἴδιο τὸ πρωτογενὲς ὑλικὸ τῆς ἐμπειρίας ποὺ εἶτε στὴν περίπτωση τῆς ἀφηγηματικῆς σύμβασης εἶτε στὴν περίπτωση τῆς λεγόμενης *προσωπικῆς γραφῆς* διαδραματίζει κεντρικὸ ρόλο στὴ δόμηση τοῦ ἀφηγηματικοῦ ὑλικοῦ. Ἀναπόφευκτα, λοιπόν, ἢ ὑποκειμενικῆ ματιᾶ, ὁ προσωπικὸς λόγος, ἢ ἐμπειρία καθ' αὐτή, συνιστοῦν δομικὰ στοιχεῖα τῆς ἀφήγησης, γεγονός ποὺ ἐπαληθεύεται ἂν ἀνατρέξει κανεὶς στὰ σπουδαιότερα μνημεῖα τοῦ ἐντεχνου λόγου ἀνὰ τοὺς αἰῶνες· δίχως ἐκπληξὴ θὰ διαπιστώσει ὅτι τὰ πολλὰ ἀπὸ τὰ καθοριστικότερα γιὰ τὴν Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας κείμενα ἐκπηγάζουν ἀπὸ τὸ προσωπικὸ βίωμα τοῦ γράφοντος, ἐξοβελίζοντας σὲ μεγάλο βαθμὸ –ἢ καὶ συχνὰ καταργώντας– τὴν ἀφηγηματικὴ σύμβαση.

Κάτι τέτοιο ἐντοπίζεται καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Ίωνος Δραγούμη (1878-1920), ὁ ὁποῖος συμμετέχοντας ἐνεργῶς στὴν ἐποχὴ του, σὲ πολλὰ μέτωπα καὶ ἀπὸ πολλὲς θέσεις (πολιτικὴ, διπλωματία, ἀκτιβισμὸς, δημοτικισμὸς), συγκρότησε τὴ γραφὴ του (λογοτεχνία, δοκίμιο, φιλοσοφία, πολιτικὰ κείμενα, ἀλληλογραφία, ἡμερολόγιο) μὲ τὸ πρωτογενὲς ὑλικὸ τῆς ἀμεσης ἐμπειρίας του (Μακεδονικὸς ἀγῶνας, Ἑλληνικὸς Κοινοτισμὸς, Ἑθνικὸς διχασμὸς καὶ Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, ἐξορία σὲ Κορσική-Σκόπελο). Ἡ περίπτωσή του ἀποτελεῖ κατ' ἐξοχὴν παράδειγμα συγγραφέα ποὺ ἀρθρώνει τὸν λόγο του βασισμένο στὴν ἐμπειρία, τὸ βίωμα καὶ τὴν προσωπικὴ/ὑποκειμενικὴ σκοπιὰ ἀπέναντι στὰ πράγματα, δίχως νὰ καταργεῖ τὴν ἀφηγηματικὴ σύμβαση –περιορίζοντάς τιν ὡστόσο σχεδὸν στὸ ἔπακρο.

2. Ἀντικείμενο τῆς ἔρευνας θὰ ἀποτελέσει ὁ ἐντοπισμὸς καὶ ἡ ἀξιοποίησις τοῦ πρωτογενοῦς βιοματικοῦ καὶ ιστορικοῦ ὑλικοῦ στὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Ίωνος Δραγούμη, ὅπως αὐτὸ κατατίθεται κυρίως στὰ λογοτεχνικὰ ἀλλὰ καὶ στὰ ὑπόλοιπα ἔργα του (ἤτοι δοκίμια, φιλοσοφικὰ/ἰδεολογικὰ κείμενα, ἄρθρα/παρεμβάσεις, ἡμερολόγια, πολιτικὰ κείμενα, ἀλληλογραφία). Πρόκειται γιὰ μιὰν ἐργασία ποὺ φιλοδοξεὶ νὰ λάβει τὴ μορφή μιᾶς ἐκτεταμένης μονογραφίας, ἢ ὁποῖα θὰ ἐξέτασει ζητήματα ἱστορίας, ποιητικῆς καὶ πρόσληψης.

Τὸ τελικὸ κείμενο θὰ περιλαμβάνει δύο μεγάλες ἐνότητες, διαρθρωμένες σὲ κεφάλαια καὶ ὑποκεφάλαια (ὅπου αὐτὸ θὰ κριθεῖ ἀναγκαῖο). Ἡ πρώτη ἐνότητα θὰ περιλαμβάνει τὴν ἔνταξιν τοῦ Δραγούμη στὴν ἐποχὴ του, δηλαδὴ στὸ ἱστορικὸ καὶ πολιτικοῖοδεολογικὸ πλαίσιο τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦ ὕστερου 19ου καὶ πρώιμου 20οῦ αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ στὸ φιλοσοφικὸ, ἰδεολογικὸ καὶ αἰσθητικὸ περιβάλλον του, ἀπὸ τὸ ὁποῖο φαίνεται ὅτι ἐπηρεάζεται, υἰοθετώντας στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς Nietzsche, Barrès, Gobineau κ.ἄ., ἢ προβαίνοντας σὲ συνεργασία μὲ τὸν *Νουμᾶ* κι ἐκδίδοντας κι ὁ ἴδιος

τὸ δικό του περιοδικό (*Πολιτική Ἐπιθεώρησης*), σχολιάζοντας τὴν ἐπικαιρότητα (καλλιτεχνική ἢ μὴ) μέσα ἀπὸ τὰ ἄρθρα καὶ τὶς παρεμβάσεις του. Πέραν τούτων, ἡ ἔνταξη στὴν ἐποχὴ δὲν μπορεῖ φυσικὰ νὰ ἀγνοήσει τὶς σχέσεις τοῦ Ἴωνος Δραγούμη μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ καιροῦ του καὶ τὶς ἐπαφές του μὲ ἓνα δίκτυο ἀτόμων προερχόμενων ἀπὸ ποικίλες περιοχές (πολιτική, διπλωματία, φιλοσοφία, διανόηση, λογοτεχνία) μὲ ἐπιρροή στὰ πράγματα τῆς συγχρονίας, γεγονός πού πρόκειται νὰ ἐξεταστεῖ κυρίως μέσα ἀπὸ τὰ ἡμερολόγια, τὴν ἀλληλογραφία καὶ τὰ πολιτικὰ κείμενά του.

Ἡ δευτέρη ἐνότητα θὰ ἐξετάσει κατὰ βάση τὰ λογοτεχνικὰ κείμενα τοῦ Δραγούμη (ἐκδομένα κι ἀνέκδοτα) σὲ παραλληλία μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς πρώτης ἐνότητας, ὅπως ἐπίσης καὶ μὲ τὰ μὴ λογοτεχνικά του κείμενα, μιᾶς κι ἓνας ἐκ τῶν βασικῶν στόχων τῆς διατριβῆς θὰ εἶναι εἶναι ἡ ἐξέταση τοῦ εἰδολογικὰ *ὕβριδικοῦ χαρακτήρα* τοῦ ἔργου του, ὁ ὁποῖος πολλὰ φορὲς φαίνεται νὰ καθιστᾷ δυσδιάκριτα τὰ ὄρια μεταξὺ τοῦ λογοτεχνικοῦ κειμένου καὶ τοῦ δοκιμίου ἢ τῆς αὐτοβιογραφικῆς ἀφήγησης. Ὁ Δραγούμη διαμορφώνει σὺν τῷ χρόνῳ μιὰ συγγραφικὴ φυσιογνωμία, ἡ ὁποία τροδοφοτεῖται ἀπὸ τὴν πρωτογενῆ κι ἐν ἱστορία διαμορφούμενη ἐμπειρία, ὑπονομεύοντας τὴν παραδοσιακὴ ἔννοια τοῦ ἀφηγητῆ, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται ὡς κάτι ἄλλο καὶ κάτι τὸ *ἐξωτερικὸ* ἀπὸ τὸν συγγραφέα καὶ τὸν βίῳ του. Ὁ βίος γίνεται γιὰ τὸν Δραγούμη τὸ πεδίο ἀντλησης ὕλικου· ἡ ζωὴ γίνεται γραφὴ καὶ Τέχνη, κι ὡς ἐκ τούτου ἡ γραφὴ κι ἡ Τέχνη λειτουργοῦν ὡς τὸ εὐθέως ἀντίστοιχο ἀποδεικτικὸ τῆς ζωῆς. Ἡ ἐνότητα αὐτή, λοιπόν, ἐπιδιώκει νὰ ἐξετάσει ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ κείμενα τοῦ Δραγούμη ἀναζητώντας καὶ ἀναδεικνύοντας τὸ στοιχεῖο τοῦ *μεταξὺ*, τὸ μεταίχμιακὸ δηλαδὴ σημεῖο τους, πού συντονίζεται πέραν τῆς συγγραφικῆς πρακτικῆς καὶ μὲ τὴν ἰδεολογική/“πολιτική” (μὲ τὴν εὐρεία ἔννοια) θέση τοῦ συγγραφέα μέσα στὴν ἐποχὴ του.

3. Ζητήματα μεθόδου: Ἡ διατριβὴ αὐτὴ θὰ στηριχθεῖ σὲ ἓναν συνδυασμὸ κειμενοκεντρικῆς καὶ ἀρχεϊακῆς ἔρευνας (τὸ ἀρχεῖο τῆς οἰκογένειας Δραγούμη ὅπως καὶ τοῦ Ἴωνος ἀπόκεινται στὴν Γεννάδειο Βιβλιοθήκη περιλαμβάνοντας ἀρκετὸ, πολύτιμο καὶ –σὲ μεγάλο βαθμό– ἀνεκμετάλλευτο ὕλικό), ἐξετάζοντας τόσο τὰ κείμενα τοῦ Δραγούμη ὅσο καὶ τὰ προσωπικά του κατάλοιπα σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς ἀναφορὲς πού γίνονται στὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο του κι ἐντοπίζονται σὲ ἀρχεῖα τρίτων. Παράλληλα, ἡ μελέτη θὰ ἐπεκταθεῖ στὴν εὐρύτερη ἔρευνα τοῦ πεδίου τῆς ἐποχῆς τοῦ Δραγούμη, τουτέστιν κρίνεται σκόπιμη ἕως ἀπαραίτητη ἡ μελέτη τῶν κειμένων ἐκείνων πού θέτουν τὶς φιλοσοφικὲς, αἰσθητικὲς καὶ ἱστορικὲς/κοινωνικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν κατανόηση καὶ τὴν ἔνταξη στὴν ἐποχὴ αὐτή. Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ σ’ ἓνα κομβικὸ ζήτημα τῆς διατριβῆς, ἤτοι στὴν *προσωπικὴ γραφὴ* καὶ τὴν παρουσία τοῦ πρωτογενοῦς ὕλικου στὰ λογοτεχνικά (κι ὄχι μόνο) κείμενα τοῦ Δραγούμη, θὰ ἀξιοποιηθεῖ τὸ κομμάτι ἐκεῖνο τῆς Θεωρίας τῆς Λογοτεχνίας πού ἀφορᾷ στὸν εἰδολογικὸ ὕβριδισμό, καθὼς ἐπίσης καὶ ζητήματα πού ἀφοροῦν στὴν κατάργηση τῆς ἀφηγηματικῆς σύμβασης, στὴν παρουσία τῆς Ἱστορίας ὡς γεγονότος στὴ γραφὴ καὶ γενικῶς σὲ αὐτὸ πού προοδευτικὰ κερδίζει ὀλοένα καὶ περισσότερο ἔδαφος στὸν σύγχρονο θεωρητικὸ περὶ λογοτεχνίας λόγο καὶ ὀνομάζεται *προσωπικὴ*

γραφή ή γράφοντας κανείς (για) τόν έαυτό του (στή διεθνή βιβλιογραφία έντοπίζεται συχνά ώς “writing for one’s self”).

4. Κατά τήν έπιλογή τοῦ θέματος τῆς διατριβῆς συνυπολογίστηκαν: (α) Ἡ φιλολογικά παραγνωρισμένη σέ μεγάλο βαθμό μορφή τοῦ Ἴωνος Δραγούμη, τὸ ἔργο τοῦ ὁποίου ἔχει ἀποτελέσει ἀντικείμενο μελέτης κυρίως γιά ὄ,τι ἀφορᾷ εἴτε στίς πολιτικές καί ἰδεολογικές του συμβολές (ὅπως λ.χ. ἡ ὀργάνωση καί ἡ ἰδεολογική ἐπένδυση τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων κατά τόν Μακεδονικό ἀγώνα ἢ ὁ ἰδιότυπος ἐθνικισμός του, ὁ ὁποῖος παρά τόν σωβινισμό του περιελάμβανε ἐντός τοῦ στρατηγήματός του μιάν εὐρύτερη ρομαντικοῦ τύπου φαντασιακή/κοινοτική δομή πού ἐπεκτεινόταν στά Βαλκάνια καί τήν Ἑγγύς Ἀνατολή), εἴτε στήν προσωπική του ζωή καί τίς σχέσεις του μέ τήν Μαρίκα Κοτοπούλη καί τήν Πηνελόπη Σ. Δέλτα ἢ τήν πολιτική σταδιοδρομία πολλῶν μελῶν τῆς οἰκογένειάς του. Ἡ ἑλλιπής βιβλιογραφία σχετικά μέ τὸ ὑπόλοιπο συγγραφικό ἔργο του, ὅπως ἐπίσης καί οἱ προκλήσεις πού ἐγείρονται ἀπ’ αὐτό, τροφοδοτοῦν τὸ ἐνδιαφέρον γιά μιὰ κάθετη μελέτη μιᾶς τόσο πολυπρισματικῆς φυσιογνωμίας, ἡ ὁποία διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στά πράγματα τῆς ἐποχῆς, ἐπηρεάζοντας σέ σημαντικό βαθμό τήν νεοελληνική ἰδεολογία τοῦ 20οῦ αἰῶνα καί ἀφήνοντας τὸ στίγμα της μέχρι καί τίς ἡμέρες μας. (β) Ἡ ἔρευνα τῆς μεταιχμιακῆς εἰδολογικῆς ταυτότητας τοῦ ἔργου τοῦ Δραγούμη, ἡ ὁποία ἀμφιρρέπει μεταξύ τῆς ἱστορικῆς καταγραφῆς καί τῆς Τέχνης, μεταξύ τῆς αὐτοβιογραφίας καί τοῦ δοκιμίου, μεταξύ τῆς χρήσης τοῦ μυθοπλαστικοῦ ὕλικου καί τοῦ ἡμερολογιακοῦ/“δημοσιογραφικοῦ” τύπου λόγου, τροφοδοτώντας μέ τή σειρά της – κατά παραδειγματικό τρόπο– τή συζήτηση γύρω ἀπό τὸ ζήτημα τῆς ἀφηγηματικῆς σύμβασης καί τὸ δόγμα Τέχνη-ὄπως-Ζωή/Ζωή-ὄπως-Τέχνη, τὸ ὁποῖο κυριαρχεῖ μέσφ τῶν αἰσθητικῶν ἀποήχων στήν ἐποχή τοῦ Δραγούμη, φτάνοντας συχνά στήν ἀκραία ἐκδοχή τῆς Τέχνης πού φτάνει ὡς τόν Θάνατο (πρβλ. λ.χ. τήν περίπτωση τοῦ Π. Γιαννόπουλου). (γ) Ἡ συμβολή στήν Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας καί τήν Ἱστορία τῶν ἰδεῶν, μιᾶς καί ἡ σύνολη ἀπόπειρα ἐγγράφεται σε μιάν ἀπόπειρα χαρτογράφησης μιᾶς κρίσιμης γιά τόν ἑλληνισμό καί τήν ἑλληνικότητα ἐποχῆς.

Life as Art and Art as Life:

Personal speech and historical experience in the work of Íon Dragoúmis

1. Starting from the undeniable presence of the so-called *narrative convention*, where the narrating subject is considered to be an external being, which is completely unique and totally different from the writer, one could not deny the fact that at the same time the personal experience of each writer plays a decisive role in shaping a narration. And that's because it is this very experience which constitutes the narrative material in both cases (meaning the *narrative convention* and the *personal writing*). The subjective look upon reality, the personal speech and experience itself end up being structural elements of storytelling; one can verify it just by tracing back the vast majority of the significant literary works over the centuries; unsurprisingly, they will find out that most of them use the personal experience of the writer as their raw material, abolishing –most of the times– the convention of the external narrator.

This is also the case of Íon Dragoúmis (1878-1920), a writer who was active on many fronts (politics, diplomacy, activism, demoticism) and constituted his various writings (literature, essays, philosophy, political texts, correspondence, diary) using his direct historical experience (Greek Struggle for Macedonia, Greek Communalism, National Schism and World War I, exile in Corsica and in Skópelos). His case can be used as an excellent example of a writer who articulates his discourse based on personal experience and the subjective look upon things, limiting –but not eliminating it– the narrative convention to the fullest.

2. The main desideratum of our thesis will be the identification and utilization of the experiential and historical material in the writings of Íon Dragoúmis, researching not only his literary works but also his other writings (i.e. essays, philosophical/ideological texts, articles/contributions, diaries and political texts, correspondence). This is a work that aspires to take the form of an extended monograph, which will address issues concerning history, poetics and reception.

The final text will be comprised by two main sections, structured in chapters and subchapters (where necessary). The first section will include both the integration of Dragoúmis in his era, that is the historical and political/ideological frame of Hellenism of the late nineteenth and early twentieth century, and the philosophical, ideological and aesthetic environment which seems to have an impact on him, since he is influenced by Nietzsche, Barrès, Gobineau et.al., or since he collaborates with the magazine *Noumás*, while at the same time he issues his own magazine (*Political Review*), in which he contributes with articles about the current news of his time (either artistic or not). Apart from all these things, Dragoúmis' integration in his era can also be shown by the relationships he had with a wide network of people, who came from different areas (politics, diplomacy, philosophy, literature and the

intellect) and had great influence on their fields during those times. This networking is going to be examined mainly through the study of Dragoúmis' diaries, correspondence and his political texts.

In the second section we will examine the literary texts of Íon Dragoúmis (including his anecdotes) using elements of the first section, as well as his nonliterary texts, since one of the main desiderata of this dissertation is to prove the hybrid generic character of his work (and at the same time the birth of a new generic category). Progressively, Dragoúmis shapes a literary figure, which uses personal and historical experience in order to shape his writings, undermining the traditional sense of the narrator, who now appears to be an *external other* to the author and to his own life. Life becomes Art; therefore, the artwork becomes the proof of this very life. So, this section will closely examine the texts of Dragoúmis in order to search for –and at the same time to highlight– the point of *metaxy* in his writings.

3. Methodology: Our thesis is going to be a combination of textual and archival research (the archives of Dragoúmis and his family are part of Blegen library in Athens; amongst those files there is plentiful of undeployed material, which will be brought to light in order to underline our research goals). We will also investigate the trace of Íon Dragoúmis in the archives of other writers and significant people of his time. Moreover, it is necessary to include all the crucial works, which are considered to be the aesthetic, philosophical and sociohistorical prerequisites for Dragoúmis and his *Bildung*. Last but not least, a great part of this dissertation will cope with *personal writing* and the presence of writer's direct experience in the works of Dragoúmis, optimizing Literary theory and especially theories about generic hybridization, limitation of the narrative convention and presence of History as a textual fact; generally speaking, we will make good use of the most recent and up to date theoretical speech about *personal writing* or the so-called "writing for one's self".

4. When choosing the subject of this dissertation, three main reasons were considered: (i) The literary unrecognized figure of Íon Dragoúmis, whose work has been a matter of study mainly as far as his political and/or ideological contribution (i.e. his tireless attempts in organizing Greek communities during the Greek struggle for Macedonia or his sui generis nationalism, which included –apart from his chauvinism– a romantic vision of an imaginary Balkan community), or his personal life and his relationship with the actress Maríka Kotopoúli and the writer Penelope S. Délta or the political curriculum of his family are concerned. The deficient bibliography and the challenging character of his work, become the stimulus for a profound study, about an intellectual figure, which played a significant role in his era, determining the Modern Greek ideology of the twentieth century, leaving its trace until our time. (ii) The study of the unstable generic identity of Dragoúmis' work, which oscillates between the historical record and Art, between autobiography and

essay, between the use of fiction and the exploitation of diary/“journalistic” discourse , underlining –in an exemplary way– the discussion about the narrative convention and the doctrine Life-as-Art/Art-as-Life, which dominates the time of Dragoúmis – because of the emergence of aestheticism in Modern Greek literature (often reaching extremities, considering Art as a *modus vivendi* which reaches Death; such was the case of Pericles Giannópoulos, Dragoúmis’ mentor). (iii) The contribution to the History of Modern Greek literature and the History of ideas, since our thesis is interested in the adumbration of a really crucial era for Hellenism and the concept of *Greekness* (1897-1922).